

مطالعه‌ی بازتاب نقوش هنر نقاشی گل و مرغ در هنر قلم‌زنی معاصر

تاریخ دریافت: ۹۸/۱۱/۲۶

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۱/۲۰

کد مقاله: ۵۶۲۸۴

سحر ذکاوت^{۱*}، خشایار قاضی‌زاده^۲

چکیده

نقاشی گل و مرغ یکی از هنرهای اصیل ایرانی محسوب می‌شود که ریشه در نگرش‌های عرفانی دارد و از این رو طراحی‌ها و ترکیب‌بندی‌ها در این نوع نقاشی‌ها پیرو اصول خاصی است. باید خاطر نشان کرد به طور کلی همه‌ی هنرهای یک تمدن از بنیان فرهنگی یکسان و مشترکی نشأت می‌گیرند و بازتاب انواع هنرهای یک جامعه را در دیگر هنرهای آن جامعه می‌توان مشاهده کرد. علاوه بر نقاشی، فلزکاری و در محوریت آن قلم‌زنی از حوزه‌های هنری دیگری است که فعالیت بدان بستری برای ظهور و نمود باورهای عمیق و بینش‌های عرفانی را فراهم می‌کند. جایگاه نقاشی گل و مرغ و نیز شیوه‌ی فلزکاری قلم‌زنی در هنر ایرانی و اهمیت بروز و نمود نقوش تزئینی مشترک در هر دو حوزه این ضرورت را ایجاد کرده است تا بازتاب نقوش هنر نقاشی گل و مرغ در هنر قلم‌زنی معاصر به عنوان هدف اصلی پژوهش حاضر مورد مطالعه قرار بگیرد. بنابراین پژوهش پیش‌رو در جهت پاسخ‌گویی به سوالات زیر انجام گرفته است: ۱- نقوش تزئینی در نقاشی گل و مرغ و هنر قلم‌زنی ایران دارای چه وجوه اشتراک و افتراقی می‌باشند؟ ۲- هنر قلم‌زنی ایران چگونه از نقاشی گل و مرغ تأثیر پذیرفته است؟ شایان ذکر است در این پژوهش اطلاعات کتابخانه‌ای و داده‌های اسنادی با رویکرد توصیفی-تحلیلی-تطبیقی مورد بررسی قرار گرفته است. جامعه‌ی آماری پژوهش نیز شامل تطبیق ۱۵ نمونه از آثار نقاشی گل و مرغ با ۱۵ نمونه از آثار قلم‌زنی معاصر با نقوش مشابه می‌باشد و گردآوری نمونه‌ها با توجه به میزان دسترسی، تصادفی بودن و نیز قابل اعتماد و مورد اتکا بودن تحلیلات و ارزیابی‌ها ادامه داشته است. همچنین نتایج پژوهش نشان می‌دهد که نقاشی گل و مرغ ایرانی شامل نقوش گل‌های طبیعی می‌باشد و هنر قلم‌زنی بیشتر تحت تأثیر طراحی سنتی ایرانی و نقوش ختایی قرار گرفته است و نقش پرندگان در ترکیب‌های ختایی بیشتر مورد توجه هنرمندان قلم‌زن می‌باشد.

واژگان کلیدی: نقوش، گل و مرغ، نگارگری، قلم‌زنی معاصر.

۱- دانش‌آموخته‌ی کارشناسی ارشد، رشته‌ی هنر اسلامی، گرایش کتابت و نگارگری، دانشگاه شاهد تهران (مسئول مکاتبات)
Sahar.zekavat@shahed.ac.ir

۲- استادیار، دکترای تخصصی پژوهش هنر، گروه هنر، عضو هیئت علمی دانشگاه شاهد تهران.

۱- مقدمه

انواع هنرها بازتابی از باورها، آیین‌ها و اعتقادات مردمان هر تمدنی می‌باشند. نقاشی‌های گل و مرغ و هنر قلم‌زنی هم از جلوه‌های هنر ایرانی و نقوش تزئینی در این آثار بازتابی از اعتقادات ایرانیان محسوب می‌شود. از آن‌جا که انواع هنرهای هر تمدنی تحت تأثیر و نیز متأثر از سایر هنرهای آن تمدن هستند؛ بنابراین اهمیت و جایگاه نقاشی گل و مرغ در هنر ایرانی باعث شد تا بازتاب نقوش تزئینی این هنر در حوزه‌ی فلزکاری و هنر قلم‌زنی معاصر مورد مطالعه قرار بگیرد و به عنوان هدف اصلی پژوهش پیش‌رو پی‌گیری شود. از این‌رو سوالات زیر مطرح می‌شود:

- نقوش تزئینی در نقاشی گل و مرغ و هنر قلم‌زنی ایران دارای چه وجوه اشتراک و افتراقی می‌باشند؟
- هنر قلم‌زنی ایران چگونه از نقاشی گل و مرغ تأثیر پذیرفته است؟

بنابراین در راستای پاسخ‌گویی به سوالات مطرح شده در ابتدا به تاریخچه‌ی نقاشی گل و مرغ در ایران پرداخته شده است. سپس معنا و مضامین در نقاشی گل و مرغ ایرانی مورد بررسی قرار گرفته و در گام بعدی نقوش و عناصر تزئینی در آثار نقاشی گل و مرغ تحلیل شده است. سپس به تعریف و توصیف هنر فلزکاری و قلم‌زنی سبک اصفهان پرداخته شده و نقوش تزئینی گل و مرغ در آثار قلم‌زنی طبقه‌بندی و بررسی شده است. در نهایت نقوش تزئینی گل و مرغ در آثار نقاشی و قلم‌زنی ایران مورد مقایسه قرار گرفته است.

۲- پیشینه

در مورد پیشینه‌ی پژوهش در راستای موضوع هنر گل و مرغ در نگارگری باید خاطر نشان کرد که پایان‌نامه‌ها و مقالات بسیاری انجام شده است. برای مثال پایان‌نامه‌ی "گل و مرغ در هنرهای کاربردی ایران (عصر صفوی متأخر تا دوره‌ی قاجار آغازین)" حاصل تلاش فریبا بختیاری (۱۳۹۰) است که آن را برای اخذ مدرک کارشناسی ارشد خود در رشته‌ی پژوهش هنر از دانشکده‌ی هنر دانشگاه تربیت مدرس نوشته است. نویسنده در این پایان‌نامه هنر گل و مرغ را در بستر کاربردی معماری مورد پژوهش قرار داده است. داوود ملایی اونجی (۱۳۷۸) از دیگر دانشجویانی است که پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد خود را به موضوع "گل و مرغ معرق منبت" که در راستای نقوش گل و مرغ در هنرهای کاربردی می‌باشد؛ اختصاص داده است. در پایان‌نامه‌ی فاطمه برمکی (۱۳۸۷) با عنوان "بررسی آثار گل و مرغ آقا لطف‌علی صورتگر شیرازی" که در مقطع کارشناسی ارشد رشته‌ی هنر اسلامی و در دانشگاه هنر اسلامی تبریز ارائه شده است؛ آثار گل و مرغ لطف‌علی شیرازی مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است. زهرا بصیری بوشهری (۱۳۹۳) هم از دیگر نویسندگان است که پایان‌نامه‌ی خود را به موضوع "مطالعه‌ی تحلیل و تطبیقی زیبایی‌شناسی نقش گل و مرغ در منسوجات دوره‌ی صفوی" معطوف کرده و برای اخذ مدرک کارشناسی ارشد در رشته‌ی طراحی پارچه از دانشکده‌ی هنر و معماری دانشگاه علم و فرهنگ تهران می‌باشد. "بررسی نقاشی گل و مرغ در موزه و کتابخانه‌ی آستان قدس رضوی" هم عنوان پایان‌نامه‌ی فهیمه فرزانه (۱۳۹۰) در مقطع کارشناسی ارشد رشته‌ی نقاشی از دانشگاه شاهد تهران است. "مقایسه‌ی نقش گل و مرغ ایران و گل و پرنده‌ی چین" هم عنوان پایان‌نامه‌ی مقطع کارشناسی ارشد فائزه بهارلویی یاسه‌چاهی (۱۳۹۵) در رشته‌ی تصویرسازی از دانشکده‌ی هنرهای تجسمی دانشگاه هنر تهران می‌باشد که نویسنده در آن نقوش گل و مرغ نقاشی‌های ایرانی و چینی را مورد تطبیق قرار داده است. مرضیه دارابی (۱۳۹۵) هم از دیگر پژوهشگرانی است که "بررسی نقش گل و مرغ در نقاشی معاصر ایران" عنوان پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد در رشته‌ی نقاشی دانشگاه شاهد تهران می‌باشد که هنر گل و مرغ معاصر را مورد واکاوی و تحلیل قرار داده است. مهناز خرمی (۱۳۹۵) در پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی پژوهش هنر از دانشگاه پیام نور هم به موضوع "گل و مرغ نمادهای باغ بهشت در هنر صفوی و قاجار" پرداخته است. هم‌چنین "رقم نقاشی و مذهب بر جلد‌های روغنی (لاکی) کتابخانه و موزه‌ی ملی ملک" هم مقاله‌ای در این زمینه می‌باشد که حاصل پژوهش ریحانه سلیمی و فریبا افکاری (۱۳۹۴) است و در شماره‌ی ۵۶ از نشریه‌ی آینه‌ی میراث به چاپ رسیده است.

۳- روش تحقیق

در مقاله‌ی پیش‌رو اطلاعات کتابخانه‌ای و داده‌های اسنادی با رویکرد توصیفی-تحلیلی-تطبیقی مورد مطالعه قرار گرفته است. جامعه‌ی آماری پژوهش شامل تطبیق ۱۵ نمونه از آثار نقاشی گل و مرغ با ۱۵ نمونه از آثار قلم‌زنی معاصر با نقوش مشابه می‌باشد و گردآوری نمونه‌ها با توجه به میزان دسترسی، تصادفی بودن و نیز قابل اعتماد و مورد اتکا بودن تحلیلات و ارزیابی‌ها ادامه داشته است.

۴- تاریخچه هنر نقاشی گل و مرغ در ایران

"گل و مرغ، در سنت هنری نقش‌پردازی ایرانی، از شاخه‌های هنر نگارگری به شمار می‌رود." (ماچیانی، ۱۳۹۵: ۱۷) گل و مرغ اصطلاحی است که برای توصیف نوعی از نقاشی قدیمی ایرانی به کار می‌رود که دارای موضوع گل، برگ و پرندگانی نظیر بلبل می‌باشد. (پاکباز، ۱۳۷۸: ۵۸۸) باید خاطر نشان کرد که نخستین جلوه‌های پرنده و مرغ در کتاب‌نگاری، به مکتب بغداد برمی‌گردد. (ماچیانی، ۱۳۹۵: ۲۲-۲۱) اما اولین آثار نقاشی تک‌ورقی پرنده که به نظر می‌رسد برخی از صاحب‌نظران آن‌ها را نطفه‌ی آثار گل و مرغ می‌دانند، در دوران صفوی و در پایتخت آن زمان یعنی اصفهان و توسط رضا عباسی خلق شده‌اند. باید خاطر نشان کرد مهم‌ترین تحولی که در دوره‌ی صفوی رخ دارد جدا شدن نقاشی از کتابت می‌باشد در حالی که نقاشی ایران قبل از این دوران در خدمت ادبیات بوده است. با تفکیک نقاشی از کتاب‌آرایی فضایی برای نقاشی آزاد برای هنرمندان نگارگر ایجاد شد و این نقاشان برای اولین بار قادر بودند "واکنش‌های عاطفی و شخصی خود را از نمودهای جهان و باورهایشان تصور کنند." (حسینی مطلق، ۱۳۹۲: ۲۵) شایان ذکر است که این نقاشی‌های آزاد به صورت رقع‌های مصور تک‌برگی و حتی نقاشی دیواری مطرح شد. (حسینی مطلق، ۱۳۹۲: ۲۶) همان‌طور که اشاره شد رضا عباسی از اولین هنرمندان نگاره‌های تک‌برگی است و پس از او، محمد شفیع، معین مصور و شاگردان دیگر رضا عباسی به این موضوع پرداخته‌اند و آثار گل و مرغ شناخته‌شده‌ای را به وجود آورده‌اند. (شهزادی، ۱۳۹۷: ۱۰) هم‌چنین محمد زمان، علی اشرف، محمداقبر، محمداصدق و محمدهادی از شاگردان دیگر رضا عباسی می‌باشند که اسلوب‌های ویژه‌ای در هنر گل و مرغ داشته‌اند. (شهزادی، ۱۳۹۷: ۲۶) در دوره‌ی زندیه هنر گل و مرغ به عنوان مکتب گل در شیراز مورد توجه هنرمندان قرار گرفت و هنرمندان این دوره نقاشی گل و مرغ را که از دوران صفویه آغاز شده بود به دوره‌ی قاجار منتقل کرده‌اند. (جهان‌بخش، شبخی نارانی، ۱۳۹۵: ۱۳۱) در دوره‌ی قاجاریه موضوعاتی نظیر "طبیعت بی‌جان، چهره‌پردازی، موضوعات تاریخی و به ویژه گل و مرغ بر روی جلد‌های لاک‌ی، قلمدان، قاب آینه و مانند آن نمایان شدند." . . . لازم به ذکر است که به طور کلی مرز مشخصی بین آثار دوره‌های افشاریه، زندیه و قاجاریه وجود ندارد و عمده‌ترین اختلاف آثار این دوره‌ها در رنگ‌های مورد استفاده در نقاشی‌های گل و مرغ دوره‌های زندیه و قاجاریه محسوس است به طوری که رنگ غالب در نقاشی‌های دوره‌ی زندیه و قاجاریه به ترتیب انواع سبز و انواع قرمز می‌باشند. (حسینی مطلق، ۱۳۹۲: ۲۷) شایان ذکر است امروزه نیز نقاشی گل و مرغ از موضوعات پربیننده‌ترین است و هنرمندان معاصر قرار گرفته است و حتی بازتاب نقوش گل و مرغ را در حوزه‌های مختلف هنری نظیر معرق و منبت چوب، میناکاری روی فلز، قلمزنی و سفال و . . . می‌توان مشاهده نمود. در ادامه به معنا و مفاهیم در نقاشی گل و مرغ پرداخته می‌شود.

۵- معنا و مضامین در نقاشی گل و مرغ

گل و مرغ از نقوشی هستند که از دوران کهن جایگاهی مهم در هنر ایرانی داشته‌اند. به نظر می‌رسد نگارگر ایرانی با وصف طبیعت و عناصر آن نظیر گل، بوته و درخت تلاش می‌کرده تا بهشت ازلی را به نمایش درآورد و در ادبیات از آن با عناوینی چون چمن، بوستان، گلشن و باغ یاد شده است. (حسینی مطلق، ۱۳۹۲: ۲۳) به بیان دیگر نقاشی گل و مرغ ارتباط و پیوند عمیقی با ادبیات و اشعار عرفانی منظم دارد. عناصر تزئینی در نقاشی گل و مرغ معنایی نمادین دارند و عنصر اصلی این نوع نقاشی مرغ است که نمادی از عرفان اسلامی و اشراق و باورهای عارفانه محسوب می‌شود و درواقع مرغ در تفکر عرفان اسلامی تجلی روح و ارتباط با ماوراء تلقی می‌شود. (پنجه‌باشی، ۱۳۹۵: ۶۳-۶۲) هنرمند عارف روح خود را به مثابه‌ی مرغی می‌داند که به شوق دیدار معشوقش بر شاخسار گل‌های بوستان که مظهری از مظاهر خداوندی است؛ می‌نشیند و آواز سر می‌دهد. بلبل با باز شدن گل که نمادی از زیبایی و جمال و کمال حق است به ذکر و تسبیح حق می‌پردازد و بدین ترتیب در طلب دیدار با معشوقش به معرفتی نسبت به خود و پیرامونش می‌رسد و در نهایت از کثرت به وحدت و توحید دست می‌یابد. (بهارلویی یاسه چاهی، ۱۳۹۵: ۲۲-۲۱) در تفاسیر گل و مرغ یا گل و بلبل لازم به ذکر است که بلبل پرنده‌ای کوچک، آوازه‌خوان و مرغی مفهومی است که نامش با افسانه‌ها و روایات مختلف پیوند خورده است و عموماً به عشق گل سرخ شهرت دارد و شعرا سخنان عاشقانه‌ی خود را از زبان بلبل بیان می‌کنند. در عرفان اسلامی هم این پرنده در مراحل عشق و سیر و سلوک به صورت عشق زمینی محسوب می‌شود که با هدایت راهنما و مرشد به سمت عشق آسمانی و الهی صعود می‌یابد. (خرمی، ۱۳۹۵: ۱۸۳) بوته و گل‌هایی که در نقاشی گل و مرغ تصویر می‌شوند گل سرخ یا صدف‌برگ یا زنبق می‌باشد که ممکن است در ترکیبی با درختچه، شکوفه، به، سیب یا بادام نقش شوند. عموماً بوته‌ی گل سرخ یا صدف‌برگ مکان استقرار مرغ است. . . . در نقاشی گل و مرغ، مرغ نماد عاشق دل‌خسته و گل به‌خصوص گل سرخ نماد معشوق است. هم‌چنین گل در طبیعت مظهر لطافت و صفا است و دل‌انگیز و روح‌نواز می‌باشد و یادآور باغ بهشتی است. (بهارلویی یاسه چاهی، ۱۳۹۵: ۲۰-۱۸) و نقاش با تصویرسازی این نقش به سوی معرفتی از کردگار رهنمون می‌شود. (دارایی، ۱۳۹۵: ۱۴) "گل سرخ به عنوان استعاره‌ای ادبی در مدح کمال و زیبایی به کار می‌رفت و اغلب سمبلی از حضرت

محمد (ص) بود. بلبل و گل سرخ در کنار هم استعاره‌ای از تمنای روح (بلبل) برای یکی شدن با خداوند است. (جهان‌بخش، شیخی نارانی، ۱۳۹۵: ۱۳۳) در دیدگاهی اساطیری به نقاشی گل و مرغ "یک بوته‌ی گل سرخ یا صدبرگ، جشن نوروزی برپا می‌کند، یادآور اردیبهشت و بهشت است، سرور می‌آفریند، نشانه‌ی چشمه‌سارها و باران بهاری و الهه‌ی آب‌ها آناهیتا است، رنگ مهر در آن حضور دارد و در همان حال درخت زندگی است و به همان شیوه نقاشی می‌شود." (شهدادی، ۱۳۹۷: ۱۳۰) گل زنبق هم از گل‌هایی است که نقش آن در نقاشی گل و مرغ ایرانی به وفور مشاهده می‌شود. شایان ذکر است گل زنبق یا سوسن در نگاه اساطیری ایران باستان نشانه‌ی پاکی است و رمزی از شهر شوش باستان محسوب می‌شود و با ایزدبانوی سوسن الهه‌ی حیات‌بخش در آن دوران مرتبط می‌باشد. با توجه به این‌که زمان گل‌دادن گل زنبق در فصل بهار و توأمان با مظاهر زمینی آناهیتا الهه‌ی باوروی و حاصل‌خیزی بوده است؛ این گل نمادی از آناهیتا تلقی می‌شده است. (شهدادی، ۱۳۹۷: ۱۵۶) بنابراین اهمیت و جایگاه این گل باعث شده تا همواره در نقاشی گل و مرغ جایگاهی مهم داشته باشد. چنان‌که در آثار نقاشان دوران زندیه و قاجار گل زنبق در ترکیب‌بندی‌های پیچیده با سایر گل‌ها نظیر گل سرخ و صدبرگ دارای اندازه‌ی بزرگتر و قرارگاه مهم‌تری است و به عنوان شاه‌گل از آن تعبیر می‌شود. (شهدادی، ۱۳۹۷: ۱۶۳) هم‌چنین باید خاطر‌نشان کرد "در آثار گل و مرغ بیشتر بوته‌ی گل را از روبه‌رو، غنچه‌ها و جوانه‌ها را از جهت‌های متفاوت و مرغ را از پهلو و گل اصلی را از سرخ می‌بینیم." (شهدادی، ۱۳۹۷: ۲۰۲) مطالبی که در بالا ارائه شد؛ معنا و مفاهیمی است که بنیان نظری و فکری این هنر را شامل می‌شود در ادامه نقوش و عناصر تزئینی در آثار نقاشی گل و مرغ ایرانی بررسی و طبقه‌بندی شده است.

۶- نقوش و عناصر تزئینی در آثار نقاشی گل و مرغ

آثار نقاشی گل و مرغ زیادی از دوره‌های مختلف صفویه، زندیه و قاجاریه به‌جامانده است. در آن پژوهش ۱۵ نمونه از آثار شاخص و پرکار این دوره مورد مطالعه قرار گرفته است که شامل تابلو، جلد کتاب، قاب آینه و قلمدان می‌باشد و در جدول (۱) ارائه شده است. تصویر (۱) از جدول (۱) یک نمونه جلد قرآنی متعلق به دوره‌ی صفوی است که هنرمند آن آقا ابراهیم می‌باشد. در این اثر انواعی از نقوش صدبرگ، میخک، شمعدانی، چندپر، کوبک، نرگس، شیپوری و همیشه‌بهار جلب توجه می‌کند. گل صدبرگ در مرکز اثر و باقی گل‌ها در اطراف آن طراحی شده‌اند و نقش پرند و گل زنبق در میان نقوش تزئینی این اثر دیده نمی‌شود. تصویر (۲) هم جلد روغنی مزین به نقوش گل و مرغی را نشان می‌دهد که متعلق به مکتب شیراز و دوره‌ی قاجار می‌باشد. در این اثر هم سه فضای متمایز از هم دیده می‌شود که نقوش دو پرند و یک پروانه در میان گل‌های صدبرگ، نسترن و چندپر به تصویر درآمده است. اثر (۳) هم تصویر یک نقاشی گل و مرغ تک‌ورقی از آثار محمدزمان (دوم) و متعلق به سده‌ی ۱۳ قمری را نمایش می‌دهد که پرنده‌ای شبیه بلبل بر روی شاخه‌ی گلی نشسته و در ترکیبی از گل‌های صدبرگ، میخک و غنچه‌های این گل‌ها خودنمایی می‌کند. تصویر (۴) هم اثر محمدصادق و متعلق به سده‌ی ۱۳ قمری است که در آن نقش ۳ پرند که رو به سوی گل صدبرگی دارند، به نمایش درآمده است. در این ترکیب نقش دو پروانه در میان گل‌های فندق، نسترن، میخک و کوبک دیده می‌شود. در تصویر (۵) هم جلدی لاک‌ی منسوب به محمدیوسف می‌باشد و نقش سه پرند و بلبل در میان گل‌های نسترن و یاس و غنچه‌های نسترن بر روی آن دیده می‌شود و حواشی ترکیب هم با نقوش مشابه نظیر گل صدبرگی، نسترن و کوبک تزئین شده است که به صورت متوالی تکرار شده‌اند. نمونه‌ی (۶) هم اثر تابلوی نقاشی متعلق به هنرمند معاصر میرزا آقا امامی اصفهانی است که ترکیب رنگی متفاوت‌تری نسبت به نمونه‌های دیگر دارد و در آن نقش دو پرند در میان گل‌هایی صدبرگ، فندق، زنبق، نسترن، چندپر، کوبک، شکوفه و شیپوری کشیده شده است. تصویر (۷) یک تابلوی نقاشی و اثر معاصر دیگری است که هنرمند آن محمدباقر آقامیری می‌باشد. در ترکیب‌بندی این اثر گل زنبق در مرکز و با اندازه‌ی بزرگتر از سایر عناصر طراحی شده و اطراف آن را گل‌های صدبرگ، نسترن، فندق، شیپوری، چندپر و شکوفه پر کرده است و نقش ۳ پرند و یک پروانه هم در این نقاشی جلب توجه می‌کند. در تصویر (۸) هم تابلوی نقاشی معاصر اثر رضا فتاحی ارائه شده است که این هنرمند نقش ۷ پرند را در حالات مختلف در قسمت‌های گوناگون نقاشی و در میان گل‌های صدبرگ، زنبق، فندق، شیپوری، نرگس، چندپر، کوبک، نسترن، میخک و همیشه‌بهار طراحی و ترکیب‌بندی کرده است. اثر (۹) تصویر قاب آینه‌ای منسوب به محمدباقر است که عناصر و نقوش تزئینی اثر شامل پرند، گل‌های صدبرگ، فندق و شکوفه و پروانه می‌باشد. هم‌چنین تصویر (۱۰) هم قاب آینه‌ی دیگری را نشان می‌دهد که اثر علی‌اشرف می‌باشد و تصاویر پرندگان و پروانه در میان گل‌های صدبرگ، زنبق، نسترن، چندپر، شکوفه، همیشه‌بهار، کوبک و شیپوری بر روی آن نقش بسته است. تصویر (۱۱) هم اثر قاب آینه‌ی دیگری متعلق به علی‌اشرف است که پرندگان در این تصویر در حال شکار پروانه ترسیم شده‌اند و انواعی از گل‌های صدبرگ، زنبق، فندق، شیپوری، میخک، نسترن و چندپر در ترکیب اثر مشاهده می‌شود. از دیگر آثار گل و مرغ قلمدان‌ها می‌باشند که در تصویر (۱۲) به نمونه‌ای از قلمدان اثر حاجی محمد اشاره شده است. کناره‌های این اثر با تصویری از مناظر طبیعی و تک‌چهره‌های انسانی مزین شده و قسمت رویی اثر با ترکیبی از گل‌های صدبرگ، چندپر، زنبق، نسترن، شقایق، شیپوری، شکوفه مزین شده و نقش ۵ پرند در قسمت‌های مختلف اثر دیده می‌شود که

حالتی مشابه کمین دارند و درصدد شکار پروانه و زنبور تصویر شده‌اند. اثر (۱۳) نمونه قلمدانی متعلق به محمدصادق است با نقوش پرنده و گل‌هایی نظیر صدفبرگ، شیپوری، میخک، چندپر، نسترن و بنفشه تزئین شده است. در تصویر (۱۴) هم اثر لطفعلی شیرازی ارائه شده است که در تزئین این قلمدان از نقوش پرنده و گل‌های صدفبرگ، زنبق، کوبک، نسترن، بنفشه، میخک، شیپوری، آفتاب‌گردان، نرگس و همیشه‌بهار استفاده شده است. تصویر (۱۵) هم قلمدان موجود در موزه‌ی ملی ملک تهران را نشان می‌دهد که نقوش پرنده و پروانه و گل‌های صدفبرگ، نسترن، شکوفه، نرگس، چندپر، بنفشه، آفتاب‌گردان، فندقی، شیپوری، میخک و لاله زینت‌بخش آن هستند. شایان ذکر است در جدول (۱) جزئیات دقیق‌تری از این بررسی‌ها ارائه شده است:

جدول ۱- جزئیات بررسی آثار معرفی شده (ماخذ: نگارندگان، ۱۳۹۹)

توضیحات و تحلیل اثر	تصویر اثر	
در این اثر تمامی گل‌ها از یک رستن‌گاه مشخص سربرآورده و تصویر شده‌اند. محوریت ترکیب‌بندی به گل صدفبرگی اختصاص دارد که در مرکز اثر دیده می‌شود. اطراف گل صدفبرگ با گل‌هایی نظیر شمعدانی، میخک، پنج‌پر، کوبک، نرگس، شیپوری، همیشه‌بهار و غنچه‌های این‌گل‌ها مزین شده است. جالب توجه است که در این اثر نقش پرنده و گل زنبق مشاهده نمی‌شود.		۱
تصویر (۱)، جلد روغنی موجود در کتابخانه و موزه‌ی ملی ملک تهران، دوره صفوی (متن جلد) مکتب اصفهان نقش گل و بوته، کار آقا ابراهیم سال ۱۳۱۰، حاشیه دوره قاجار، کتیبه‌دار به خط محمدشاه، سال ۱۲۰۱، ۱۴۲ در ۹۲. منبع: (سلیمی، افکاری، ۱۳۹۴: ۲۰۴)		۲
در این اثر هم سه فضای متمایز از هم دیده می‌شود. فضای مرکزی اثر یک بوته‌ی گل سرخ یا صدفبرگ تمام‌رخ در کنار گل نیم‌رخ صدفبرگ دیگری مشاهده می‌شود. گل صدفبرگ تمام‌رخ بالاتر از همه‌ی عناصر ترکیب قرار گرفته است. نقش گل پنج‌پر یا نسترن نیز در قسمت‌های پایین بوته نیز به چشم می‌خورد. تصویر دو پرنده‌ی بلبل هم نقش شده است که یکی از پرندگان زیر گل‌های صدفبرگ و با چشمانی باز تصویر شده و پرنده دیگر در پایین‌ترین قسمت ترکیب‌بندی و با چشمانی بسته به نمایش در آمده است. هم‌چنین نقش غنچه‌های گل‌ها در قسمت‌های مختلفی مشاهده می‌شود و نقش پروانه نیز در میان عناصر تزئینی اثر مشاهده می‌شود. فضای پیرامون ترکیب اصلی هم با نقوشی از گل و برگ‌هایی پیچان و متفاوت مزین شده است و گوشه‌های اثر نیز با نقش یک گل صدفبرگ نیم‌رخ و دو گل چهارپر در دوطرف آن زینت داده شده است. گل زنبق در تزئینات این اثر دیده نمی‌شود.		۲
تصویر (۲)، جلد روغنی الدعاء، دوره قاجار، مکتب شیراز، نقشی لچک ترنج گل و مرغ‌دار، با رقم "العبد الاحقر محمود مذهب‌بانی غفر ذنوبه" سال ۱۳۱۵، ۲۱۵ در ۱۳۸. منبع: (سلیمی، افکاری، ۱۳۹۴: ۲۱۳)		۲
در تصویر (۳) هم نقش گل صدفبرگ کاملاً باز و نمونه‌ی نیمه‌باز آن در بالاترین قسمت ترکیب جلب توجه می‌کند و فضای پیرامون آن با غنچه‌های مختلفی پر شده است. در قسمت پایین سمت راست نقش یک پرنده‌ی بلبل با نوکی نیمه‌باز و نگاهی که به سمت گل‌های صدفبرگ دارد به چشم می‌خورد. در سمت چپ و قسمت پایین ترکیب نقش دو گل میخک که یکی کاملاً باز و دیگری نیمه‌باز می‌باشد نقش شده است. در پشت سر پرنده هم تصویر گل‌هایی دیده می‌شود که پایه‌ی گل مشابه میخک و گلبرگ‌های آن شبیه گل پنج‌پر می‌باشد.		۳
تصویر (۳)، گل و مرغ لاک‌ی، اثر محمدزمان (دوم)، سده‌ی ۱۳ قمری، ابعاد ۱۹,۵ در ۱۲,۵ سانتی‌متر. منبع: (بهارلویی یاسه‌چاهی، ۱۳۹۵: ۶۰)		۳
در این اثر مخاطب با یک ترکیب‌بندی بسیار شلوغ و پرکار مواجه است. تصویر سه پرنده‌ی بلبل دیده می‌شود که همگی رو به سوی گل صدفبرگ بالای ترکیب دارند. گل صدفبرگ بزرگ‌تر از تمامی گل‌ها تصویر شده است و انواعی از غنچه‌های آن نیز در پیرامون گل صدفبرگ مشاهده می‌شود. هم‌چنین نقوش انواعی از گل‌های فندقی، نسترن، میخک و کوبک هم در قسمت‌های مختلف اثر دیده می‌شود. شایان ذکر است تصویر دو پروانه هم در این نقاشی گل و مرغ به چشم می‌خورد و نقش گل زنبق در این اثر به کار نرفته است.		۴
تصویر (۴)، گل و مرغ، اثر محمدصادق، سده‌ی ۱۳ قمری، ابعاد ۳۴,۱۹,۵ در ۲۵,۵ سانتی‌متر. منبع: (بهارلویی یاسه‌چاهی، ۱۳۹۵: ۶۹)		۴

توضیحات و تحلیل اثر	تصویر اثر	
<p>در این تصویر هم نقش سه پرنده‌ی بلبل در میان گل‌های نسترن و یاس و غنچه‌های نسترن دیده می‌شود. لازم به ذکر است پرندگان در حالت‌های مختلفی تصویر شده‌اند. یکی از پرندگان تاجی بر سر دارد و به نظر می‌رسد از گونه‌های بلبل تاج‌دار یا همد می‌باشد و در حال پرواز و با بال‌هایی گشوده ترسیم شده است. یکی از پرندگان با چشمانی بسته و به نظر آرمیده مصور شده و نمونه‌ی دیگر سرش را به سمت گل نسترن پایین خود خم کرده است و چشمانی باز دارد. حواشی ترکیب هم با نقوش مشابه نظیر گل صدبرگی، نسترن و کوبک تزئین شده است که به صورت متوالی تکرار شده‌اند.</p>		۵
تصویر (۵)، گل و مرغ، جلد لاک، اثر محمدیوسف، سده‌ی ۱۳ قمری. منبع: (بهارلویی یاسه‌چاهی، ۱۳۹۵: ۷۲)		
<p>در تصویر (۶) هم گل صدبرگ در مرکز اثر خودنمایی می‌کند. در دوطرف، بالا و پایین گل صدبرگ دو پرنده‌ی بلبل تصویر شده‌اند. در قسمت‌های مختلف اثر نقوش گل‌هایی نظیر فندق، زنبق، نسترن، چندپر، کوبک، شکوفه و شیپوری به چشم می‌خورد. شایان ذکر است که گل زنبق کوچکتر از گل صدبرگ ترسیم شده است.</p>		۶
تصویر (۶)، گل و مرغ، اثر میرزا آقا امامی اصفهانی. منبع: (دارایی، ۱۳۹۵: ۷۵)		
<p>در تصویر (۷) هم ترکیبی از نقوش گل‌های مختلف با پرندگان دیده می‌شود. گل زنبق با بزرگترین اندازه در قسمت مرکز اثر نقش شده است. نقش بلبلان در قسمت‌های مختلفی از ترکیب کشیده شده‌اند. در قسمت پایین سمت راست تصویر پرنده‌ای دیده می‌شود که نگاهش به سمت گل زنبق است. پرنده‌ی دیگر در کنار گل زنبق و با نگاهی خیره‌بدان تصویر شده است. پرنده‌ای هم در قسمت بالای ترکیب دیده می‌شود که با نگاهی غضبناک به پروانه‌ای در سمت چپ خود می‌نگرد. گل صدبرگ کمی کوچکتر از گل زنبق و در سه قسمت تصویر شده و انواع دیگری از گل‌ها و غنچه‌هایشان نظیر نسترن، فندق، شیپوری، چندپر و انواعی از شکوفه‌ها به چشم می‌خورد.</p>		۷
تصویر (۷)، گل و مرغ، اثر محمدباقر آقامیری. منبع: (دارایی، ۱۳۹۵: ۸۴)		
<p>در این ترکیب‌بندی هم نقش انواعی از گل‌های صدبرگ در اندازه‌های مختلفی دیده می‌شود. ترکیب بسیار پرکار است و هفت پرنده در تصویر به چشم می‌خورد که در لابه‌لای گل‌های زنبق، فندق، شیپوری، نرگس، چندپر، کوبک، نسترن، میخک و همیشه‌بهار به نمایش درآمده‌اند.</p>		۸
تصویر (۸)، گل و مرغ، اثر رضا فتاحی. منبع: (دارایی، ۱۳۹۵: ۹۰)		
<p>در تصویر (۹) هم دو سطح یک قاب آینه‌ای ارائه شده است که تصویر سمت چپ پشت اثر را نشان می‌دهد که در آن نقش یک پرنده در میان شکوفه‌های زیبا و گل‌های فندق مشاهده می‌شود و در قسمت روی اثر (تصویر سمت راست) و در قاب آینه هم نقش پرنده‌ای نشسته بر شاخه‌ی گل صدبرگی دیده می‌شود که اطراف آن‌ها با غنچه‌های گل صدبرگ و گل‌های فندق و نقش یک پروانه تزئین شده است.</p>		۹
تصویر (۹)، قاب آینه، گل و مرغ، اثر محمدباقر، مجموعه‌ی خصوصی ناصر خلیلی، منبع: (آزند، ۱۳۹۴: ۲۳)		
<p>تصویر (۱۰) هم قاب آینه‌ای را نشان می‌دهد که در شکل سمت چپ قسمت پایین و زیر قاب ارائه شده است که در آن نقش گل صدبرگ، زنبق، نسترن، چندپر، شکوفه و همیشه‌بهار ترسیم شده و تصویر دو پرنده و یک پروانه هم مشهود است. هم‌چنین در تصویر سمت راست و قسمت در قاب هم نقوش گل صدبرگ، کوبک و غنچه‌های آن‌ها، گل زنبق، شکوفه‌ها، گل‌های شیپوری و نسترن به چشم می‌خورد. تصویر یک پرنده هم که نگاهش به سمت گل‌های زنبق درهم تنیده خیره‌مانده است؛ جلب توجه می‌کند.</p>		۱۰
تصویر (۱۰)، قاب آینه، مزین به نقش گل و مرغ، منسوب به علی اشرف، ۱۱۵۲ ه. ق. منبع: (خرمی، ۱۳۹۵: ۱۵۴)		

توضیحات و تحلیل اثر	تصویر اثر	
<p>اثر (۱۱) هم تصویر قاب آینه‌ای است که شکل سمت چپ قسمت رو و در قاب را نشان می‌دهد و در آن دو گل صدبرگی در ترکیب با گل‌های فندق، شیپوری، میخک، نسترن و گل‌های چندپر به تصویر کشیده شده‌اند. هم‌چنین در بین نقوش تصویر دو پرند نیز به چشم می‌خورد که یکی از پرندگان پروانه‌ای شکار کرده و دیگری گلبرگی از غنچه‌ی گلی را به نوک گرفته است. در تصویر زیر قاب (سمت راست) هم یک گل صدبرگی در مرکز اثر قرار گرفته و شکوفه‌های پنج‌پر، گل زنبق، میخک و نسترن در اطراف آن ترکیب‌بندی شده است. سه پرند هم در قسمت‌های مختلف اثر دیده می‌شود که یکی از پرندگان پروانه‌ای را شکار کرده و دیگری به پروانه‌ای در حال پرواز خیره شده و گویی درصدد شکار آن است و پرندگی سوم هم گلبرگی از گل زنبق را به نوک گرفته است. شایان ذکر است گل زنبق در این اثر کوچکتر از گل صدبرگ ترسیم شده است.</p>		۱۱
<p>تصویر (۱۱)، قاب آینه، مزین به نقش گل و مرغ، منسوب به علی اشرف، ۱۱۶۶ ه. ق. منبع: (خرمی، ۱۳۹۵: ۱۵۵)</p>		
<p>اثر (۱۲) قلمدانی را نشان می‌دهد که در کناره‌های آن تصاویر مناظری دیده می‌شود و این مناظر با قاب‌های بیضی‌شکلی از هم جدا شده‌اند و در داخل این اشکال بیضی تک‌چهره‌ای انسانی زنانه دیده می‌شود. حاشیه‌ی بالای این قسمت هم با گل‌های صدبرگ و چندپر تزئین شده‌اند که به صورت متوالی تکرار شده است. در قسمت زیرین قلمدان هم درختی تاکی با برگ‌های بسیار و میوه‌های انگوری بر سر شاخه‌ها مصور شده است. در قسمت رویی قلمدان هم گل زنبقی در مرکز اثر دیده می‌شود که گل صدبرگی در سمت راست آن و گل نسترن یا پنج‌پری در قسمت چپ آن مشاهده می‌شود. در گوشه‌ی سمت راست اثر گل شقایقی تصویر شده و گوشه‌ی سمت چپ هم با تصویر گل شیپوری مزین شده است. در قسمت‌های مختلف اثر هم شکوفه‌های گوناگون و غنچه‌هایشان ترسیم شده‌اند. لازم به ذکر است در این ترکیب‌بندی پنج پرند توسط هنرمند کشیده شده است. از سمت راست اثر دو تا از پرندگان به یک پروانه‌ی نشسته بر شاخه‌ی شکوفه‌ها خیره‌اند. یکی از پرندگان هم به پروانه‌ای که بر روی گلی نشسته چشم دوخته است. پرندگی سوم هم در کمین زنبوری است که بر روی گل دیگری نشسته و پرندگی پنجم هم در حالت کمین پروانه‌ی دیگری آماده‌ی شکار است.</p>		۱۲
<p>تصویر (۱۲)، قلمدان، مزین به نقاشی گل و مرغ، منسوب به حاجی محمد (محمدزمان یا برادرش). منبع: (خرمی، ۱۳۹۵: ۱۵۳)</p>		
<p>در تصویر (۱۳) هم قلمدانی دیده می‌شود که قسمت رویی و کناره‌های آن با نقوش گل و مرغ مزین شده است. در قسمت روی قلمدان نقوشی از گل صدبرگی به صورت تمام‌رخ و نیم‌رخ کشیده شده است. هم‌چنین گل‌های شیپوری، میخک، چندپر و نسترن و بنفشه هم از دیگر نقوش‌هایی هستند که سه پرند در لابه‌لای این گل‌ها بر شاخه‌های آن‌ها نشسته‌اند. در قسمت کناره‌های قلمدان هم نقوش گل شیپوری، بنفشه، نسترن و چندپر خودنمایی می‌کند.</p>		۱۳
<p>تصویر (۱۳)، قلمدان، مزین به نقش گل و مرغ، منسوب به محمدصادق. منبع: (خرمی، ۱۳۹۵: ۱۵۶)</p>		
<p>در این تصویر هم قلمدان دیگری ارائه شده که در قسمت روی قلمدان تصویر سه پرند در میان گل‌هایی از صدبرگ، زنبق، کوبک، نسترن، بنفشه، میخک، شیپوری و آفتاب‌گردان دیده می‌شود. در قسمت کناره‌های قلمدان هم نقوش دو پرند در میان گل‌های صدبرگ، نرگس، نسترن، کوبک، زنبق، آفتاب‌گردان و همیشه‌بهار زینت‌بخش این اثر می‌باشد.</p>		۱۴
<p>تصویر (۱۴)، قلمدان، مزین به نقش گل و مرغ، شیراز، منسوب به لطفعلی صورتگر شیرازی، ۱۲۷۹ ه. ق. منبع: (خرمی، ۱۳۹۵: ۱۶۱)</p>		
<p>در این اثر هم قلمدانی از آثار موجود در موزه‌ی ملک ارائه شده است که قسمت رویی و بالای قلمدان دارای نقوش تزئینی گل صدبرگ و غنچه‌های آن، نسترن و شکوفه می‌باشد و در میان این ترکیب گل‌ها تصویر دو پرند و یک پروانه به چشم می‌خورد که به نظر می‌رسد پرندگان چشم به پروانه دوخته‌اند و درصدد شکار آن می‌باشند. در دو تصویر دیگر هم که تزئینات کناره‌های قلمدان مشاهده می‌شود می‌توان نقوش گل‌های نرگس، نسترن و چندپر، بنفشه، آفتاب‌گردان، فندق، شیپوری، میخک و لاله به چشم می‌خورد و یک پرند نیز در میان این گل‌های و بر روی شاخه‌ی گل فندق نشسته است.</p>		۱۵
<p>تصویر (۱۵)، نقاشی گل و مرغ روی قلمدان، از آثار موزه‌ی ملی ملک با شماره‌ی اموال منبع: (http://malekmuseum.org)</p>		

۷- فلزکاری و هنر قلمزنی سبک اصفهان

"قلمزنی هنر تزئین و ایجاد نقش روی فلز، به وسیله‌ی انواع قلم‌ها و با استفاده از چکش است." (باباطاهری، ۱۳۹۵: ۱۱) این نقوش به صورت برجسته با فرورفته بر روی فلزات ایجاد می‌شود. (خسروبیگی، ۱۳۹۶: ۸) به بیان دیگر "قلمزنی هنر تراشاندن و ایجاد نقوش عمیق‌تر در سطح کار است که حاصل استفاده‌ی استاد قلمزن از قلم‌های فولادی مختلف و متعدد بوده و در پشت کار آثار این قلم‌ها دیده می‌شود. از این رو ضرورت دارد که داخل یا پشت کار قیر گرفته شود که قیر مورد استفاده ترکیبی از قیر سفید و شل است که لابه‌لای آن گچ ریخته می‌شود و این باعث می‌شود در طی کار، شی بر اثر ضربات چکش و فشار قلم تاب بردارد و از سر و صدای زیاد جلوگیری شود." (مزروعی، ۱۳۹۶: ۴۳) در مورد پیشینه‌ی هنر قلمزنی باید خاطر نشان کرد تاریخ روشنی وجود ندارد و اطلاعات دقیقی و مستندات معتبری در این زمینه در دست نیست. بنابر نظر باستان‌شناسان در مورد قدمت و نخستین کاربردهای فلز به ویژه مس در ایران و خاور نزدیک، نزدیک به چند هزار سال پیش از میلاد می‌باشد. (خسروبیگی، ۱۳۹۶: ۱۰) با توجه به قدمت فلز در محدوده‌ی زمانی مذکور باید اذعان داشت فلز با شیوه‌هایی نظیر ریخته‌گری، چکش کاری و قلمزنی به اشکال مختلفی تبدیل می‌شده و کاربرد داشته است. قلمزنی از شیوه‌های تزئینی بسیار پرکاربرد است که در تمام آثار ادوار پیشاسلامی و بعد از اسلام مشاهده می‌شود. جام حسنلو و جام مارلیک نمونه‌های شاخصی از هنر ایران باستان می‌باشند و در آثار فلزکاری دوره‌ی ساسانی نیز نمونه‌های زیادی از این دست دیده می‌شود. هم‌چنین لازم به ذکر است هنر قلمزنی در ادوار اسلامی نظیر سلجوقی، صفوی، قاجار و ... هم ادامه داشته و امروزه نیز هم‌چنان هنرمندان و صنعت‌گران بسیاری به این شیوه‌ی هنری اشتغال دارند. در این هنر هنرمندان از نقوش مختلفی برای تزئین آثار فلزی بهره می‌گیرند که نقوش گل و مرغ نمونه‌هایی از نقوش کاربردی ایشان محسوب می‌شود که در ادامه به بررسی این نقوش پرداخته شده است.

۸- نقوش گل و مرغ در هنر قلمزنی سبک اصفهان

در هنر قلمزنی هنرمندان از نقوش تزئینی مختلفی بهره می‌گیرند که نقوش گل و مرغ هم یکی از این نقوش تزئینی محسوب می‌شود. در پژوهش حاضر ۱۵ نمونه از آثار کاربردی قلمزنی شده مورد مطالعه قرار گرفته است که اطلاعات آن‌ها در جدول (۲) ارائه شده است. تصویر (۱۶) یکی از این نمونه‌ها است که تابلوی قلمزنی شده‌ای را نشان می‌دهد و در این تابلو نقش دو پرند در ترکیبی از نقوش ختایی دیده می‌شود و این نقوش ختایی شامل برگ‌های کنگره‌دار، گل‌های چندپر و غنچه می‌باشند. تصویر (۱۷) هم تابلوی قلمزنی دیگری را نمایش می‌دهد که ترکیب‌بندی اثر با نقوش پرند، گل‌های صدپرگ، زنبق و کوبک و نقوش تخیلی و ترکیبی گل میخک تزئین شده است. تصویر (۱۸) تابلوی دیگری است که در آن نقش ۷ پرند جلب توجه می‌کند و این پرندگان در میان گل و بوته‌ها ترسیم شده‌اند. لازم به ذکر است که گل‌ها و بوته‌ها ترکیبی از نقوش طبیعی و انتزاعی به نظر می‌رسند. در میان تزئینات هم تصویری از نقوش ختایی و هم تصویری از گل‌های زنبق، کوبک و چندپر به چشم می‌خورد. بشقاب‌های قلمزنی از دیگر آثار قلمزنی محسوب می‌شوند. تصویر (۱۹) به نمونه‌ای بشقاب قلمزنی اشاره می‌کند که بر روی آن نقش پرند در حال پرواز در میان گل‌ها دیده می‌شود. گل سرخ این اثر با گلبرگ‌های کمتری تصویر شده و بیشتر شبیه گل‌های سرخ فرنگی می‌باشد. هم‌چنین نقوش ختایی و نقوش ترکیبی، طبیعی و انتزاعی در این اثر قابل مشاهده است. تصویر (۲۰) نمونه‌ی بشقاب دیگری را نشان می‌دهد که عناصر تزئینی آن شامل نقش پرندگان، آهو، گل‌های ختایی و چندپر می‌باشد. هم‌چنین تصویر (۲۱) هم بشقاب قلمزنی شده‌ای را نشان می‌دهد که یک قوس حلزونی از بخشی از آن شروع شده و تا مرکز طرح امتداد یافته است. این قوس حلزونی با نقوش پرند و ختایی تزئین شده است. بشقاب قلمزنی دیگری در تصویر (۲۲) هم مشاهده می‌شود که در قسمتی از آن آن نقش حیوانات چهارپایی نظیر گوزن و آهو دیده می‌شود و فضای بالای سر این حیوانات با نقوش ختایی مزین شده و در لابه‌لای تزئینات ختایی نقش چند پرند دیده می‌شود. در تصویر (۲۳) هم یک نمونه کاسه قابل ملاحظه می‌باشد که نقوش پرندگان در میان انواعی از گل‌های سرخ و غنچه‌های آن، گل کوبک، نسترن و شیپوری قلمزنی شده‌اند و طراحی این نقوش به طراحی نقوش طبیعی شباهت زیادی دارد. تصویر (۲۴) هم متعلق به یک جام قلمزنی می‌باشد که نقش پرندگان در حالات مختلفی نظیر ایستاده، نشسته و در حال پرواز در کنار گل سرخ نیمه‌شکفته و برگ‌های کنگره‌دار ترسیم شده‌اند. هم‌چنین در تصویر (۲۵) هم یک نمونه گلدان ارائه شده است که در تزئینات آن نقوش پرند، گل سرخ، گل‌های ختایی نظیر پروانه‌ای و چندپر به چشم می‌خورد. در اثر (۲۶) هم تصویر یک نمونه گلدان دیگری آمده است که بر روی آن نقش پرند در ترکیبی از نقوش ختایی و در گردش‌هایی حلزونی به نمایش درآمده است. در تصویر (۲۷) هم یک شکلات‌خوری دیده می‌شود که تزئینات آن شامل نقوش پرند، درخت تاک و نقوش ختایی زینت‌بخش آن هستند. تصاویر (۲۸)، (۲۹) و (۳۰) هم به تصاویر زیورآلات قلمزنی اختصاص دارند. در تصویر (۲۸) انگشتر نقره با نقوش پرند و گل چندپر ختایی مزین شده است. در تصویر (۲۹) هم بر روی گردن‌آویز نقوش پرند، گل‌های ختایی نظیر گل شاه‌عباسی و چندپر و برگ‌های کنگره‌دار و هم‌چنین نقوش هندسی مشهود است. در تصویر (۳۰) هم نقوش تزئینی

گردن‌آویز شامل پرنده و گل‌های ختایی مانند گل شاه‌عباسی و چندپر می‌باشد. لازم به ذکر است که در جدول (۲) جزئیات دقیق‌تری از این اطلاعات به صورت منسجم ارائه شده است:

جدول (۲)، بررسی نقوش گل و مرغ در هنر قلم‌زنی سبک اصفهان (ماخذ: نگارندگان، ۱۳۹۹)

توضیحات و تحلیل اثر	تصویر اثر	
در این تصویر قاب و تابلوی قلم‌زنی شده‌ای ارائه شده که تصویر دو پرنده تاج‌داری در آن دیده می‌شود. به نظر می‌رسد پرندگان هدیه هستند. این پرندگان در ترکیبی از نقوش ختایی به کار رفته‌اند که این نقوش شامل برگ‌های کنگره‌دار، گل‌های چندپر و غنچه می‌باشند. نقوش این تابلو شباهتی به سبک گل و مرغ نقاشی ایرانی ندارد و بیشتر ترکیبی از نقش پرنده با تزئینات ختایی محسوب می‌شود.		۱
تصویر (۱۶)، قاب و تابلوی قلم‌زنی طرح گل و مرغ، معاصر. منبع: http://aranick.com		
در تصویر (۱۷) هم تابلویی به نمایش درآمده که در آن شش پرنده در ترکیبی از گل‌های صدبرگ در حالات کاملاً باز، نیمه‌باز و غنچه‌های آن ترسیم شده‌اند. پرندگان هم در وضعیت‌های مختلفی نظیر نشست، بال‌های گشوده و در حال پرواز نقش شده‌اند. یکی از گل‌های پایین سمت چپ تابلو به زنبق شباهت دارد اما با دقت در سایر گل‌ها شباهتی بین آن‌ها با زنبق دیده نمی‌شود. از طرفی به نظر می‌رسد گل‌های سمت چپ تابلو از نوع گل کوبک می‌باشند و گل‌های سمت راست تابلو هم با شیارهای که در لبه‌ی گلبرگ دارند مشابه می‌خک هستند اما کاسبرگ آن‌ها شباهتی به این گل ندارد. به طور کلی این نقوش گل به کار رفته در این تابلو بیشتر انتزاعی و تخیلی و ترکیبی از چند گل به نظر می‌رسند.		۲
تصویر (۱۷)، قاب قلم‌زنی، طرح گل و مرغ. منبع: https://www.google.com		
در این اثر هم تابلویی از نقوش گل و مرغ مشاهده می‌شود. ۷ پرنده در این اثر دیده می‌شود که دو پرنده‌ی بزرگتر و تاج‌دار بر روی زمین ایستاده و با بال‌های گشوده و گویی در حال رقص و پایکوبی تصویر شده‌اند. ۵ پرنده‌ی دیگر در حال پرواز هستند و دو پرنده از این پرندگان در حال پرواز از لحاظ ظاهری متفاوت‌تر هستند و تاج بر سر دارند. گل و بوته‌ها ترکیبی از نقوش طبیعی و انتزاعی به نظر می‌رسند. در میان تزئینات هم تصویری از نقوش ختایی و هم تصویری از گل‌های زنبق، کوبک و چندپر به چشم می‌خورد.		۳
تصویر (۱۸)، قاب قلم‌زنی، طرح گل و مرغ. منبع: https://www.google.com		
در تصویر (۱۹) هم یک بشقاب قلم‌زنی دیده می‌شود که دو پرنده در میان انواعی از گل‌های انتزاعی ترسیم شده‌اند. در میان نقوش دو پرنده کشیده شده‌اند که یکی از پرندگان در میان دو گل سرخ و با سری رو به بالا به نمایش درآمده و دیگری در حال پرواز و در قسمت پایین گل سرخ دیده می‌شود. در میان گل‌ها گل چندپر، پروانه‌ای و غنچه و گل سرخ دارای طراحی ترکیبی طبیعی و انتزاعی است.		۴
تصویر (۱۹)، بشقاب قلم‌زنی طرح گل و مرغ، معاصر. منبع: https://www.handicraftiran.com		
در تصویر (۲۰) هم نقوشی از جفت پرنده‌ای که بر بالای لانه‌ی خود و جوجه‌هایشان دیده می‌شود، هم‌چنین دو آهو هم در میان نقوش جلب توجه می‌کند که به دلیل شباهت زیاد به هم نمی‌توان به قطع از جفت بودن آن‌ها سخن گفت. به نظر می‌رسد گل‌ها به نمونه‌های ختایی در طراحی سنتی ایرانی شباهت دارند و گل‌هایی مثل گل پروانه‌ای و چندپر و نیز نقوش بوته‌مانند در آن‌ها مشهود است.		۵
تصویر (۲۰)، بشقاب قلم‌زنی طرح گل و مرغ، معاصر. منبع: https://dkstatics-public.digikala.com		

توضیحات و تحلیل اثر	تصویر اثر	
<p>تصویر (۲۱) هم بشقاب قلم‌زنی شده‌ای را نشان می‌دهد که یک قوس حلزونی از بخشی از آن شروع شده و تا مرکز طرح امتداد یافته و در مرکزیت به نقش یک پرنده منتهی شده است. شایان ذکر است نقوش پرندگان در حالات مختلف و در بخش‌های گوناگون بر روی قوس حلزونی کشیده شده است. قوس حلزونی مزین به نقوش گیاهی انتزاعی است که به نقوش ختایی در طراحی سنتی ایرانی مشابهت دارد اما کاملاً بدان پایبند نمی‌باشد. گل‌های شش‌پر، غنچه‌ای شبیه به شاه‌عباسی و برگ‌هایی که بیشتر به برگ‌های کنگره‌دار دستکاری شده‌ی طراحی سنتی ایرانی مشابه‌اند، عناصر گیاهی این ترکیب را تشکیل می‌دهند.</p>		۶
<p>تصویر (۲۱)، بشقاب قلم‌زنی، طرح گل و مرغ. منبع: (https://parsianhandicrafts.com)</p>		
<p>تصویر (۲۲) بشقاب قلم‌زنی شده‌ی دیگری را نشان می‌دهد که در بخش پایین بشقاب نقوش سه حیوان چهارپایی جلب توجه می‌کند که به نظر نوع حیوان از نظر گونه زیاد مشخص نمی‌باشد و به نظر می‌رسد هدف طراح ترسیم آهو و گوزن بوده است. از پس زمینه‌ی جایگاه این حیوانات قوسی حلزونی و حرکت‌هایی منحنی دیده می‌شود که با انواعی از نقوش ختایی مزین شده و در لابه‌ای این نقوش گل‌ها و گیاهان، تصویر شش پرنده که تاج بر سر دارند و شبیه هدهد هستند؛ خودنمایی می‌کند. به نظر می‌رسد هدف طراح تصویرسازی باغ بهشت بوده است.</p>		۷
<p>تصویر (۲۲)، بشقاب مسی قلم‌زنی شده، منبع: (https://pornegar.com)</p>		
<p>در تصویر (۲۳) هم کاسه‌ی قلم‌زنی شده‌ای ارائه شده است که در تزئینات آن می‌توان پرندگان را در حالات مختلف مشاهده کرد. این پرندگان در میان انواعی از گل‌های سرخ و غنچه‌های آن، گل کوبک، نسترن و شیپوری تصویر شده‌اند که به طراحی نقوش طبیعی شباهت زیادی دارند.</p>		۸
<p>تصویر (۲۳)، کاسه‌ی قلم‌زنی، منبع: (http://24d.ir)</p>		
<p>تصویر (۲۴) هم جامی را نمایش می‌دهد که پرندگان در حالات مختلفی نظیر ایستاده، نشسته و در حال پرواز در کنار گل سرخ نیمه‌شکفته و برگ‌های کنگره‌دار ترسیم شده‌اند.</p>		۹
<p>تصویر (۲۴)، جام قلم‌زنی، طرح گل و مرغ. منبع: (https://dkstatics-public.digikala.com)</p>		
<p>در اثر (۲۵) هم تصویر گلدان قلم‌زنی دیده می‌شود که بر روی آن نقش پرنده در حالات پرواز و ایستاده کشیده شده است. در قسمت گردنه‌ی گلدان نقش یک گل سرخ یا رز به چشم می‌خورد و همین نوع گل در طرف چپ پرنده‌ی در حال پرواز هم دیده می‌شود. اما در قسمت‌های دیگر نقوشی مشابه نقش گل پروانه‌ای و چندپر در طراحی سنتی ختایی ترسیم شده‌اند.</p>		۱۰
<p>تصویر (۲۵)، گلدان قلم‌زنی طرح گل و مرغ، معاصر. منبع: (https://www.handicraftiran.com)</p>		
<p>تصویر (۲۶) هم گلدان گردی را نشان می‌دهد که به نقوش گل و پرنده تزئین شده است. در این اثر هم نقش پرنده در ترکیبی از نقوش ختایی و در گردش‌هایی حلزونی به نمایش درآمده‌اند.</p>		۱۱
<p>تصویر (۲۶)، گلدان قلم‌زنی، طرح گل و مرغ. منبع: (https://boronzi.com)</p>		
<p>تصویر (۲۷) یک شکلات‌خوری از جنس مس است که بدنه‌ی آن با نقش دو پرنده مزین شده و این دو پرنده بر روی تنه‌ی تاکی نشسته‌اند در حالتی که سر به سوی بالا دارند و به سمت بالا نگاه می‌کنند. قسمت بالای پرندگان و نیز در شکلات‌خوری هم با نقش برگ‌های تاک و شاخه‌ی تاک زینت یافته و در قسمت پایه‌ی ظرف نیز نقوش ختایی به چشم می‌خورد.</p>		۱۲
<p>تصویر (۲۷)، شکلات‌خوری، قلم‌زنی، طرح گل مرغ. منبع: (https://www.google.com)</p>		

نتیجه گیری

به طور کلی همه‌ی هنرهای یک تمدن از بنیان فرهنگی مشترکی نشأت می‌گیرند و مشترکات بسیاری در مضامین، مفاهیم و نقوش تزئینی دارند. به بیان دیگر بازتاب انواع هنرهای یک جامعه را در یکدیگر می‌توان مشاهده کرد. نقوش گل و مرغ ایرانی از نقوش اصیل تزئینی است که بازتاب آن را در هنر قلم‌زنی سبک اصفهان می‌توان مشاهده کرد. مطالعه‌ی تطبیقی نقوش تزئینی در آثار نقاشی گل و مرغ و هنر قلم‌زنی نشان می‌دهد که بیشتر نقوش تزئینی نقاشی‌ها شامل پرند، پروانه، زنبور و گل‌های طبیعی نظیر نظیر صدبرگی، گل سرخی که کمتر از صدبرگ دارد، زنبق، شمعدانی، میخک، کوکب، نرگس، شیپوری، نسترن، بنفشه، فندق، شکوفه، شقایق، همیشه‌بهار، آفتاب‌گردان، یاس، گل‌های چندپر طبیعی و لاله می‌باشند در حالی که نقوش تزئینی آثار قلم‌زنی بیشتر شامل ترکیب پرندگان و با نقوش ختایی مانند گل شاه‌عباسی، پروانه‌ای و چندپر و نیز برگ‌های کنگره‌دار است. شایان ذکر است که نقوش ختایی در آثار نقاشی به چشم نمی‌خورد و گل صدبرگ و انواع غنچه‌های باز، نیمه‌باز و بسته‌ی آن در همه‌ی نقاشی‌ها مشهود است. باید افزود نقوش گل‌های طبیعی نظیر گل صدبرگ، سرخ با گلبرگ‌های کمتر، زنبق و کوکب در برخی آثار قلم‌زنی هم دیده می‌شود و گل سرخی که در این آثار به کار رفته بیشتر شبیه به گل‌های فرنگی می‌باشد. هم‌چنین نقش پروانه و زنبور هم در طراحی و تزئین آثار قلم‌زنی وجود ندارد. به طور کلی باید اذعان داشت که هنر قلم‌زنی بیشتر تحت تأثیر و تأثرات طراحی سنتی ایرانی و نقوش ختایی قرار گرفته و نقش پرندگان در هم‌نشینی و ترکیب‌بندی‌های نقوش ختایی بیشترین کاربرد را در هنر قلم‌زنی معاصر دارد.

منابع

۱. آژند، یعقوب (۱۳۹۴). کارستان هنری محمدباقر، هنرهای زیبا- هنرهای تجسمی، دوره‌ی ۲۰، شماره‌ی ۴، ۳۷-۲۷.
۲. باباطاھری، صغری (۱۳۹۵)، مطالعه‌ی تطبیقی نقوش حیوانی در قلم‌زنی‌های دوره‌ی صفوی با قلم‌زنی‌های دوره‌ی معاصر (پنجاه سال اخیر)، پایان‌نامه‌ی مقطع کارشناسی ارشد، رشته‌ی هنر اسلامی، گرایش کتابت و نگارگری، دانشکده‌ی هنر، دانشگاه شاهد تهران.
۳. بهارلویی یاسه‌چاهی، فائزه (۱۳۹۵)، مقایسه‌ی نقش گل و مرغ ایران و گل و پرند در چین، پایان‌نامه‌ی مقطع کارشناسی ارشد، رشته‌ی تصویرسازی، دانشکده‌ی هنرهای تجسمی، دانشگاه هنر تهران.
۴. پاکباز، روئین (۱۳۷۸)، دایره‌المعارف هنر (نقاشی، پیکره‌سازی، گرافیک)، تهران: فرهنگ معاصر.
۵. پنجه‌باشی، الهه (۱۳۹۵)، مطالعه‌ی تحلیلی و تطبیقی نقش‌مایه‌ی مرغ در نقاشی‌های گل و مرغ لطفعلی شیرازی، نگره، دوره‌ی ۱۱، شماره‌ی ۳۹، ۷۵-۶۰.
۶. جهان‌بخش، هانا، شیخی نارانی، هانیه (۱۳۹۵)، پژوهشی پیرامون نقش گل و مرغ و کاربرد آن در هنرهای سنتی ایران (دوران زندیه و قاجاریه)، فصل‌نامه‌ی تاریخ نو، شماره‌ی ۱۶، ۱۶۲-۱۲۹.
۷. حسینی مطلق، سیده ملیحه (۱۳۹۲)، نگرشی پیرامون نقاشی گل و مرغ با تأکید بر آثار لطفعلی صورتگر شیرازی، هنرهای تجسمی نقش‌مایه، سال ۷، شماره‌ی ۱۷، ۳۵-۲۳.
۸. خرمی، مهناز (۱۳۹۵)، گل و مرغ نمادهای باغ بهشت در هنر صفوی و قاجار، پایان‌نامه‌ی مقطع کارشناسی ارشد، رشته‌ی پژوهش هنر، دانشکده‌ی هنر و معماری، دانشگاه پیام نور.
۹. خسروبیگی، فرزانه (۱۳۹۶)، سبک‌شناسی هنر قلم‌زنی معاصر به استناد کتاب "هنر قلم‌زنی ایران، مفاخر امروز، ماندگاران فردا"، پایان‌نامه‌ی مقطع کارشناسی ارشد، رشته‌ی صنایع دستی، دانشکده‌ی هنر، دانشگاه الزهراء تهران.
۱۰. دارایی، مرضیه (۱۳۹۵)، بررسی نقش گل و مرغ در نقاشی معاصر ایران، پایان‌نامه‌ی مقطع کارشناسی ارشد، رشته‌ی نقاشی، دانشکده‌ی هنر، دانشگاه شاهد تهران.
۱۱. سلیمی، ریحانه، افکاری، فریبا (۱۳۹۴)، رقم نقاشی و مذهب بر جلد‌های روغنی (لاکی) کتابخانه و موزه‌ی ملی ملک، آینه‌ی میراث، دوره‌ی ۱۳، شماره‌ی ۵۶، ۲۳۰-۱۸۵.
۱۲. شهرداری، جهانگیر (۱۳۹۷)، گل و مرغ، دریچه‌ای بر زیبایی‌شناسی ایرانی، چاپ سوم، تهران: کتاب خورشید.
۱۳. ماچینی، حسین‌علی (۱۳۹۵)، مبانی آموزش گل و مرغ (مرغان تسبیح‌گوی)، چاپ سوم، تهران: انتشارات بساوی.
۱۴. مزروعی، هاجر (۱۳۹۶)، شناسایی محتوای مدل کسب و کار در صنایع دستی اصفهان (مطالعه‌ی موردی رشته‌ی قلم‌زنی و میناکاری)، پایان‌نامه‌ی مقطع کارشناسی ارشد، رشته‌ی کارآفرینی، دانشکده‌ی علوم انسانی، گروه مدیریت، دانشگاه کاشان.

15. <http://24d.ir>
16. <http://aranick.com>
17. <http://malekmuseum.org>
18. <https://boronzi.com>
19. <https://dkstatics-public.digikala.com>
20. <https://parsianhandicrafts.com>
21. <https://pornegar.com>
22. <https://www.handicraftiran.com>